

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΜΠΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Για πέμπτη φορά εκδίδεται η "Αληθινή απολογία του Σωκράτη" και το γεγονός αυτό δεν είναι απ' τα πολύ συνηθισμένα της Νεοελληνικής Γραμματείας. Μερικοί παρεξήγησαν το σκοπό και το πνεύμα του έργου. Νομίσαν πως μ' αυτό χλευάζεται η "αρχαία Ελλάδα" κι ο μεγαλύτερος φιλόσοφος Σωκράτης. Λάθος. Η Ελλάδα της παρακμής κι ο θεωρητικός της αντίδρασης χρησίμευσαν για πρόσχημα να χτυπηθεί η παρακμή και η αντίδραση της εποχής μας.

Τον Σωκράτη, το τέκνο του λαού, που στάθηκε εχθρός του λαού και καταφρονητής της δημοκρατίας, τον κατηγόρησαν τρεις, αλλά τον καταδίκασε ο λαός. Όταν ο Θρασύβουλος με τους φυγάδες δημοκρατικούς λεπτέρωσε την πατρίδα και παλινόρθωσε την κυριαρχία του λαού, οι παθιοί δεν μπορούσαν να ξεχάσουν τα εγκλήματα των Τριάντα Τυράννων, που ήταν εγκάθετοι του Λύσανδρου και στηρίγματα της ολιγαρχίας. Και οι παθιοί τούτοι μισούσαν και φοβόντουσαν τους εχθρούς της δημοκρατίας και φίλους των "σπαρτιατικών πθών". Κι ένας απ' αυτούς κι απ' τους σημαντικότερους ήταν κι ο Σωκράτης, ο δάσκαλος των προδοτών Αλκιβιάδη και Κριτία.

Αλλ' αυτά τα "ιστορικά" δεν είναι το θέμα του βιβλίου. Η πρωτοτυπία του είναι τούτη: ο Σωκράτης ο ίδιος αναγνωρίζει τα λάθη και τις ζημιές της διδασκαλίας του. Κι αφού κοροϊδέψει τους δημοκρατικούς της δουλοκτησίας, πάει πιο μπροστά απ' αυτούς και γίνεται κήρυκας της πανανθρώπινης λευτεριάς.

Δεκέμβρης 1956

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

Η
ΑΛΗΘΙΝΗ
ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ
ΣΩΚΡΑΤΗ

Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου
θεατρική περίοδος 1986-87

Σκηνοθεσία: ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΙΟΠΑΧΑΣ

Σκηνικά κοστούμια: ΒΑΣΙΛΗΣ ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Μουσική: ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ

Το κείμενο αποδίδει ο

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΛΑΒΡΟΥΖΟΣ

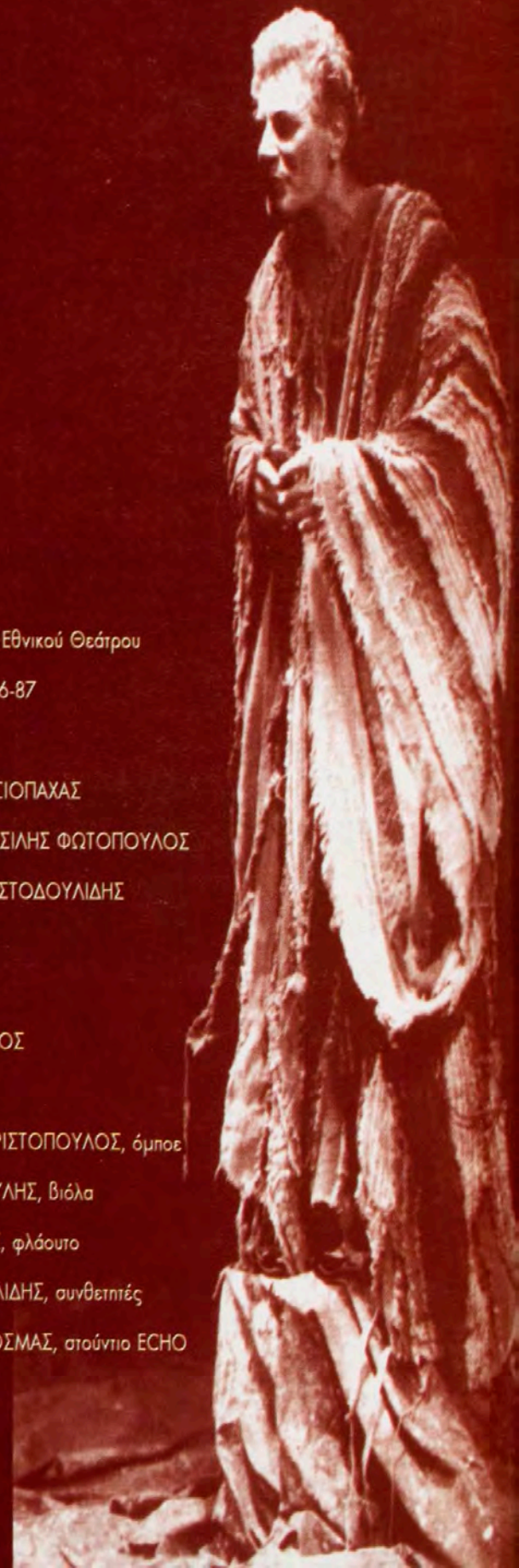
Μουσικοί: ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, όμποε

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΗΣ, βιόλα

ΠΕΤΡΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΣ, φλάουτο

ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ, συνθεπτιές

Ηχοληψία: ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΣΜΑΣ, στούντιο ECHO

Ο Κώστας Βάρναλης περισσότερο γνωστός σαν ποιητής, άφησε φεύγοντας, εξ ίσου σημαντικό πεζό έργο. Γύρω στα 1930 συντελείται μέσα του μια οριστική μεταστροφή. Ο ιδεαλισμός του η επικούρευση διάθεσή του που δεν εύρισκαν τρόπο να συνδυαστούν αρμονικά στον πεζό και ποιητικό του λόγο, βρίσκονται συνταιριασμένοι εξαιρετικά, με μια φλογερή σαρκαστική ορμή, που ξυπνάει στην ψυχή του. Ο διαλεκτικός υλισμός που κατακυριαρχεί στη σκέψη του και μεταβάλλεται σ' ένα ισχυρό κίνητρο έμπνευσης και δημιουργίας. Οι ιστορικές συμβολικές μορφές, όπως ο Προμηθέας, ο Χριστός, η Παναγιά, ο Σωκράτης από άδειες σκιές και σκέλεθρα του μύθου και της ιστορίας περπατούν ανάμεσά μας με αξιοθαύμαστη συνοχή, διαχρονικότητα, ζωντάνια και αμεσότητα.

Ο ποιητής επιχειρεί έτσι ένα τεράστιο άθλο, οι μορφές αυτές μιλούν ανθρώπινα και κατανοητά, μιλούν την γλώσσα μας και αγγίζουν την καρδιά μας.

Στα 1931 βλέπει το φως η Αληθινή απολογία του Σωκράτη. Με το βιβλίο του αυτό ο Βάρναλης φτάνει στην κορύφωση του πεζογραφικού του έργου και στήνει μνημείο ασύγκριτο της λογοτεχνίας μας. Το υλικό που συγκέντρωσε παίρνει υπόψη ό,τι είναι γνωστό για τη ζωή του Σωκράτη, τη φιλοσοφία του σε βάθος, καθώς και την ιστορία της εποχής του. Όλα αυτά τα δεδομένα συντίθενται κάτω από τη νέα άποψη του Βάρναλη για τη ζωή. Όμως αυτό επιτυγχάνεται με μια αυστηρή, άγρια, πειθαρχημένη μορφή, με γραμμές αγαλματινές, απλές, βαθιές και αλύγιστες. Ο λόγος του είναι αριστουργηματικός, η δημοτική μας βρίσκεται στην τελειότητα άνθησή της. Ένας αληθινός παράδεισος λόγου ακτινοβολεί μαζί με το ανεπιτήδευτο ύφος και μια ιδιότυπη θεατρικότητα. Στη σύλληψη του το έργο κινείται στην ατμόσφαιρα μιας δημιουργικής δραματικότητας. Η μορφή του Σωκράτη κινείται ανάμεσα στην κρίση και την λύτρωση, απαρνιέται την ιδεαλιστική του φιλοσοφία, αντικρίζει τον κόσμο με την παρθενικότητα της φιλοσοφίας του διαλεκτικού υλισμού.

Και πρώτα από όλα δεν απολογείται αγνοώντας το βέβαιο της θανατικής του καταδίκης, αρχίζει να κατηγορεί. Καταγγέλλει μια κοινωνία διεφθαρμένη που με πρόστυχους εκπροσώπους, τολμά να τον κατηγορήσει και να τον καταδικάσει. Κατηγορεί αμείλικτα μια δικαιοσύνη που δικάζει κοιμισμένη.

Κατηγορεί τους άρχοντες της εποχής του που προκαλούν τη δυστυχία του λαού κι ύστερα γυρεύουν θύματα στις διώξεις των ανθρώπων με φωτισμένα μυαλά. Αποκαλύπτει μια ποίηση φκισιδωμένη και μια διανόηση που υπηρετεί την κοινωνική σήψη. Καταγγέλλει τους θρησκευτικούς καπλήους και τους υποκριτές της συμβατικής ηθικής. Δε σταματάει ακόμα ούτε μπροστά στο λαό, όταν τον κατακρίνει για την αδράνεια και τη μοιρολατρεία που διαιωνίζουν την αθλιότητά του. Σ' αυτά τα κατηγορητήρια ο Σωκράτης του Βάρναλη δεν οργίζεται, δεν αστράφτει, δεν βροντάει, δεν κρατάει φραγκέλιο. Μόνο του όπλο είναι η σάτιρα, μια σάτιρα που πηγάζει απ' τη φωτεινή κοινωνική κριτική, απ' τη βαθύτερη εκθρότητα για τα αντικοινωνικά στοιχεία, μια σάτιρα που συγχρονίζει τα γεγονότα με τους αντιχρονισμούς και τις αλληγορίες τους. Γι' αυτό ο Βάρναλης αποκαλεί "κάκπα" θεϊκό μας στοιχείο που εκπέμπει την κοροϊδία, και πως περιγράφει αυτή τη λειτουργία: Αι δεν είναι τόσο εύκολο πράμα η κοροϊδία. Είναι μαζί παιχνίδι και τέχνη. Πρέπει νάχεις πολλή φαντασία και κρίση, και πείρα ζωής. Η κοροϊδία δεν είναι η αρχή μα το τέλος της φιλοσοφίας. Οι διαπιστώσεις αυτές είναι απότοκα του πνεύματος της Σωκρατικής ειρωνίας, θεμελιακής τεχνικής για την ανύψωση του συνομιλητή στη σφαίρα του ποιοτικού διαλόγου. Αλλού ο Σωκράτης της αληθινής απολογίας τονίζει: "Να μη μαθαίνουμε τα παιδιά μας ν' αγαπάνε την αρετή, μα να φοβούνται τη δημοκρατία" ή αναρωτιέται: "Επικίνδυνος εγώ για τη δημοκρατία, μα τους επικίνδυνους, ω Αθηναίοι, δεν τους δικάζουνε. Τους προσκυνάνε ραγιάδικα ή τους δολοφονούν μπαμπέσικα". Κάπου διαπιστώνεις "Όποιος είναι στα πράματα φοβάται την αλλαγή, γιατί Νόμος θα πει θέληση των δυνατών κι αδυναμία των άβουλων". Σας το λέω, "Δυνατότεροι παντού και πάντοτες είναι οι κλέφτες". Στο επιλογικό του ξέσπασμα ο Σωκράτης του Βάρναλη: υπογραμμίζει: "είσαστε σκλάβοι για να 'μαστε εμείς λεύτεροι. Νιώστε τη δύναμή σας κι ενωθείτε με τους αδικημένους λεύτερους". Μ' αυτό τον τρόπο αναδεικνύεται σε πανίσχυρο αμφισβητή των θεσμών, επαναστατικό αφυπνιστή των συνειδήσεων και αποκαλύπτει σε όλους, τη διαλεκτική πορεία του κόσμου μέσα από θέσεις και αντιθέσεις, που νομοτελειακά οδηγούν στη σύνθεση, την κοινωνική απελευθέρωση, την ολοκλήρωση του ανθρώπου, τη χαρά της ζωής τη σύγκρουση και την πάλη των τάξεων.

Χ. Καλαβρούζος

**Απόσπασμα από το άρθρο του ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΛΗΝΟΥ στο περιοδικό
"ΝΕΟΙ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΙ" (Φλεβάρης 1935)**

Η πνευματική του προσωπικότητα υψώνεται μέσα στους ανθρωπάκιδες, τους τσανακογλύφτες, τους λακέδες, τους φυγάδες και τους προδότες, που μεγαλώνουν γύρω από το νερό. Η σκέψη του, η ποίησή του η ρωμαλέα, η αντρίκια του σάτιρα, το καταλυτικό γέλιο του, αστράφτει σαν ρομφαία, που τη χτυπάει ο ήλιος. Ο ήλιος που τον φωτίζει είναι ο διαλεκτικός ματεριαλισμός και η προλεταριακή επανάσταση. Υπεύθυνα, παλικαρίσια, άντρας αυτός μέσα στα γυμνοσαλιάγκια, πήρε απάνω του το χρέος το πνευματικό να μιλήσει με τη μορφή της τέχνης, τη γλώσσα της ατρόμητης και αναπλαστικής αλήθειας πέρα για πέρα. Βαθιά γνώση της ανθρώπινης ψυχής και της ανθρώπινης κοινωνίας τον οπλίζει με τη δύναμη του λυτρωτικού σαρκασμού.

Καθαρός, αγνός, απόλυτα ειλικρινής, αληθινά έχει λούσει το στόμα και τα χέρια του και την ψυχή του, από τη στιγμή που επιτελεί το ιερό του χρέος. Ο Βάρναλης δεν είναι μόνο ο μεγάλος ποιητής, ο μεγαλύτερος ποιητής της νεότερης Ελλάδας, είναι συνάμα η πιο καθαρή, η πιο αγνή, η πιο τίμια πνευματική προσωπικότητα στον τόπο μας.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

Απόσπασμα από Γράμμα του Κωστή Παλαμά στον Κ. Βάρναλη

Φίλε Βάρναλη, 24/3/32

Μα πρέπει δυό λόγια να σου στείλω. Είναι μίαν αρρώστια που με παραμονεύει γρήγορ' αργά να μ' αδράξη. Τόσες φορές είχες την καλωσύνη να μου στείλεις τα γραμμένα σου και είχα την αδιακρισία ούτε να σ' ευχαριστήσω. Από καμιά ξεγνοιασιά ούτε μικροκακία. Τεμπελιά. Τάχα μπορεί. Μα είναι κάτι άλλο. Τώρα καθαρώτερα το καταλαβαίνω με την Αληθινή απολογία του Σωκράτη σου. Δέος. Ένα είδος φόβου μήπως δε σου αποκριθώ καθώς θα 'ηρεπε, ή με λίγα ή με περισσότερα λόγια, στα βιβλία σου.

Η γλώσσα σου εξάισια στην καλλιτεχνική εφαρμογή μιας αρχής, που την αμφισβητώ, τώρα με την πρεσβυτική πείρα μου, πανί' απόλυτη την αλήθεια της - και μ' όλο το παράδειγμα της επιτυχίας της μέσα στο στίχο - στον πεζό μας λόγο. Η αρχαιογνωσία σου όσο κι αν είναι ανακατεμένη με τη σάτιρα σου ξεμυτίζει αξιόλογη. Διαβάζοντας σε σημείωσα στο περιθώριο κάπου: Η αρχαιογνωσία μαζί με την κοροϊδία χορεύουν τον καρσιλαμά. Α! η κοροϊδία! Της απευθύνεις καλέσματα συγκινητικά. Είναι η Μούσα σου. Ο υπαινιγμός κι ο αναχρονισμός. Συγχρονίζονται. Δύο θεράποντες του τεχνίτη υπάκουοι κάνουν ένα επαναστατικό δαιμόνιο. Κάνουν το Σωκράτη, από αρχαίο μοντέρνο, χωρίς μίτη του αρχαϊσμού να κακοφαίνεται μίτη ο μοντερνισμός να ζημιώνεται. Προστατεύει και τους δυο ο λυρισμός. Ο καπμένος ο ποιητής, όπου ανακατευθή, ξέρει και συγυρίζει. Μας δίνεις μίαν αυτοψυχογραφία του φιλοσόφου διασκεδαστικώτατη. Και μας θυμίζεις, πως όσο κι αν ο Σωκράτης, βουτήχτηκε στη διαλεκτική, όσο κι αν είναι η συνείδηση του Πλάτωνα - είναι ο Σωκράτης εκείνος, που αγαλματοποιός στα νιάτα του, μας έδωσε τις Χάριτες. Μου φτάνουν. Η κοροϊδία. Η κοροϊδία σου. Παιγνίδι και τέχνη. Γιατί τέτοια είναι η Τέχνη. Μαζί ιεροτελεστία και ξεσυνέρισμα. Με την ελευθερία της, απόλυτη, συνταιριάζει και τα δυο.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

- 1883 Γέννησή του στον Πύργο της Βουλγαρίας (Αν. Ρωμυλίας).
- 1897 Μαθητής στον Πύργο
- 1898 Τελειώνει το σχολείο - την έβδομη τάξη - και γράφεται στα "Ζαρίφεια Διδασκαλεία" (Γυμνάσιο).
- 1902 Διορίζεται δάσκαλος στο σχολείο του Πύργου - Του χορηγείται υποτροφία από την Κοινότητα της Βάρνας για να σπουδάσει στην Αθήνα - Ερχομός του στην Αθήνα.
- 1903 Στην Αθήνα φοιτητής Φιλοσοφικής.
- 1904 Δημοσιεύονται ποιήματά του στο Νουμά - Εκδίδεται η πρώτη ποιητική του συλλογή Κηρύθρες.
- 1907 Συμμετέχει στην ομάδα που εκδίδει το περιοδικό Ηγνώ.
- 1908 Παίρνει το δίπλωμα του και διορίζεται ελληνοδιδάσκαλος στην Αμαλιάδα, απ' όπου στέλνει για δημοσίευση στο περιοδικό Γράμματα Αλεξανδρείας το ποίημά του Θυσία.
- 1910 Μεταφράζει Βάκχες και ως το 1916 τον Ηρακλή μαινόμενο και τους Ηρακλείδες του Ευριπίδη, τον Αίαντα του Σοφοκλή, τα Απομνημονεύματα του Ξενοφώντα και τον Πειρασμό του Αγίου Αντωνίου του Φλωμπέρ.
- 1911 Προάγεται σε σχολάρχη και διορίζεται στο σχολείο της Αργαλαστής Πηλίου - Μετατίθεται στα Μέγαρα (Σεπ.).
- 1912 Επιστρατεύεται.
- 1914 Απολύεται και επιστρέφει στα Μέγαρα - Σεπτέμβριο καλείται να φοιτήσει στο Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης που διευθύνει ο Γληνός από το 1912.
- 1915 Διορίζεται σχολάρχης στην Κερατιά Αττικής - Καινούρια επιστράτευση (υπηρετεί στη Λήμνο μέχρι τον Ιούνιο του 1916).
- 1917 Διορίζεται καθηγητής πια, στο Α Γυμνάσιο του Πειραιά - Δίνει διάλεξη στον "Παρνασσό" για το Βιζυινό - Τον επαινεί ο Παλαμάς στο Εμπρός.
- 1918 Γράφει το ποίημα Στυλίας.
- 1919 Παίρνει υποτροφία για το Παρίσι - Τον Αύγουστο στέλνει στο περιοδικό Μαύρος Γάτος, το ποίημα του Προσκυνητής, αφιερωμένο στον Ν. Πολίτη.
- 1920 Συνδέεται με το χαρακτή Γ. Κεφαλή - Ανακαλείται από την υποτροφία (μετά την πτώση του Βενιζέλου) και διορίζεται στο Γ' Γυμνάσιο του Πειραιά.
- 1921 Γράφει Το φως που καίει στην Αίγινα (καλοκαίρι).
- 1922 Εκδίδεται Το φως που καίει στην Αλεξάνδρεια από τα Γράμματα του Στ. Πάργα, με ψευδώνυμο Δήμος Τανάλιας - Δημοσιεύει τους Μοιραίους στο περιοδικό Νεολαία και τη Λευτεριά στο περιοδικό Μούσα, αντικρούοντας τις αντικομμουνιστικές νύξεις του Παλαμά στο ποίημα του Τραγούδι των προσφύγων.
- 1923 Κυκλοφορεί Ο λαός των μουούχων (πάλι στην Αλεξάνδρεια και με το ψευδώνυμο Δήμος Τανάλιας) - Ξαναπαίρνει υποτροφία για το Παρίσι.
- 1924 Επιστρέφει στην Ελλάδα - Διδάσκει νεοελληνική λογοτεχνία στην "Παιδαγωγική Ακαδημία" που διευθύνει ο Γληνός.
- 1925 Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική (απάντηση στις θέσεις του Αποστολάκη όπως τις διατύπωνε στο βιβλίο του: Η ποίηση στη ζωή μας).
- 1926 Τιμωρείται με εξάμηνη αργία για τα "Μαρασλεικά". Εν συνεχεία μετατίθεται στα Χανιά, δεν πηγαίνει και τελικά απολύεται - Φεύγει για το Παρίσι απ' όπου στέλνει ανταποκρίσεις στην εφημ. Πρόοδος.
- 1927 Σκλάβοι Πολιορκημένοι (τυπώθηκε λίγο μετά την επιστροφή του από τη Γαλλία).
- 1928 Δημοσιεύει τα ποιήματα Ιδεαλιστής, και Εξαγνισμός, στο περιοδικό Νέα Επιθεώρηση του Αιμ. Χουρμούζιου - Μεταφράζει τα Τραγούδι ενός φαντάρου του Σ. Βιλντράκ και το δημοσιεύει στο περιοδικό Καινούρια Ζωή.
- 1929 Γάμος του με Δώρα Μοάτσου.
- 1932 Η αληθινή απολογία του Σωκράτη.
- 1933 Επανεκδίδεται Το φως που καίει με ουσιαστικές αλλαγές.
- 1935 Στη Μόσχα (με Γληνό) στο συνέδριο Ρώσων συγγραφέων - Εξορίζεται για δύο μήνες (Οκτώβριος - Δεκέμβριος) στον Άγιο Ευστράτιο και στη Μυτιλήνη.
- 1939 Ζωντανοί Άνθρωποι.
- 1950 Αρχίζει να δημοσιεύεται ο Άπταλος ο Γ', ολοκληρώνεται στα 1954.
- 1956 Τα Ποιητικά, εκλογή από το μέχρι τότε ποιητικό έργο - Διχτάτορες - Γιορτάζονται τα πενήντα χρόνια λογοτεχνικής του δράσης από την Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών στο Θέατρο Ιντεάλ.
- 1958 Αισθητικά - Κριτικά (δύο τόμοι).
- 1959 Στη Μόσχα, όπου του απονέμεται το βραβείο Λένιν της ειρήνης.
- 1965 Ελεύθερος κόσμος.
- 1972 Άπταλος ο Γ'.
- 1974 Πεθαίνει (16 Δεκεμβρίου).